

Komünist devrimin kitabı

Sungur Savran

Herkese merhaba. Buraya gelirken iskelenin önünde eski bir arkadaşım-la karşılaştım. O da buraya geliyordu. Yanında da yıllardır hiç görmediğim bir başka arkadaşımız vardı. Şakalaştık, *Kapital* konferansı bu hiç ortalıkta görünmeyen arkadaşımızı bile harekete geçirmiş diye. Sonra onlar dediler ki, “biz de karşıdan vapurla gelirken kimin *Kapital* konferansına gidiyor olduğu konusunda spekülasyon yaptık.” Üniversitenin kapısına geldiğimizde güvenlik noktasının önünde uzun bir kuyruk vardı. Şakaya başlamışız ya, “Bakın, *Kapital* kuyruğu oluşmuş” dedim. Ben aklımca şaka yapıyorum! Gerçekten de *Kapital* için kuyruğa girmiş insanlar meğer! Sonuç bu ağzına kadar dolu salon. Demek ki, Özgür Narin arkadaşımızın söylediği gibi, *Kapital* insanlara “çıkınındaki ekmek kadar” gerekli. Gerekli olmasa kuyruğu olur mu?

Bu toplantının *Kapital* kuyruğu oluşturmaya vesile olmasından dolayı başta Yordam Kitap’a ve Yordam Kitap’ın yöneticisi Hayri Erdoğan yoldaşımıza çok teşekkür etmemiz gerektiğini düşünüyorum; onu ifade etmek istedim.

Ama esas üstünde durmak istediğim kişi, bu edisyonu, dolayısıyla bu-

günkü toplantıyı mümkün kılmış olan insan: Nail Satlıgan. İnsanın kendi çok yakın bir dostu hakkında benim birazdan yapacağım gibi bir konuşma yapması zordur ama bunu başkaları yapamaz, çünkü herkes onu benim kadar tanımıyor. Bu yüzden izninizle bu fırsatı bulmuşken bu ortamda, tam da *Das Kapital*'in yeni, Almanca'dan yapılmış tam bir birinci cilt çevirisini ve ek olarak "yayınlanmamış altıncı bölüm" çevirisini konuşurken, yeri gelmişken izninizle bir iki şey söylemek istiyorum: Umuyoruz ki, ikinci ve üçüncü ciltler de bir süre sonra önümüzde olacaktır; ancak ben Hayri kadar iyimser değilim, takvimi biraz gecikebilir.

Almanca'dan yapılmış çevirinin ne kadar zor ve önemli olduğunu benim anlatmama gerek yok. Nail en azından alt başlık olan "ekonomi politığının eleştirisi" kavramının daha evvel İngilizce'den yapılan çeviride, çevirmenin hiçbir kusuru olmaksızın yer alamadığını söyledi. Ben başka bir şey söylemek istiyorum arkadaşlar: Bir tarihsel göreve bu kadar uygun bir insan her zaman kolay kolay bulunmaz. Burada, gerçekten arzu edilen bir şeyle ona uygun bir insanın bir araya gelmesinin ender örneklerinden bir tanesiyle karşı karşıyayız.

Ben Alaattin Bilgi'nin emeğine hepimizin büyük bir şükran duymamız gerektiğini düşünenlerdenim. Gençler *Kapital*'in tam versiyonunu yıllarca onun çevirisinden okudular. Mehmet Selik'i tanımak onuruna erişemedim. Her ne kadar benim kuşağıma çok uzak biri değilse de olmadı, yolumuz kesişmedi. Ama Nail'i tam 37 yıl önce aynı üniversite kürsüsünde çalışmaya başladığımız zaman tanıdım. Size *Kapital*'in çevirmeni olmaya ne kadar uygun bir insan olduğunu söylemek istiyorum. Bunları söylemek çok önemli arkadaşlar, birazdan nedenini belirteceğim.

Birincisi, bu insan bir kere bir dil üstadıdır. Siz Hakkı Devrim'i duyuyorsunuz, Şiar Yalçın'ı bazılarınız duymuş olabilirsiniz. O öyle şeylere girişmedi diye bilmezlik etmeyin. Türkçe'nin inceliklerini en iyi bilen insanlardan birisinden bahsediyoruz. İkincisi, Almanca'yı çok iyi bildiği gibi (hani kendisi diyor ya "Marx cümleye Almanca başlıyor Fransızca bitiriyor" diye) İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve (galiba yazılı olarak değil ama) Rusça bilen bir insandan sözediyoruz. Üçüncüsü, bu insan Türkiye'de Marksist teoriyi en iyi bilen bir avuç insandan bir tanesidir. Ve dördüncüsü, bunun üzerine, bu böyle olmayabilirdi, bir de meslekten iktisatçıdır. *Kapital* bir iktisat kitabı değildir. Birazdan ben de sözünü edeceğim ama alt yapısı tamamen iktisadidir ve iktisadın eleştirisi üzerine kurulmuştur. O bakımdan iktisatçı olmak büyük bir avantajdır. Ve nihayet gerçekten muazzam gelişkin bir entelektüelden bahsediyoruz.

Şimdi bütün bunlar Nail Satlığan için size aşırı gelebilir; ama bu adamı tanımak lazım. Neden tanımak lazım? Çünkü bazıları kendileri Marksizmi terk ettikten sonra sanki kendilerinden başka ve çevrelerindeki birkaç sol liberalden başka Türkiye’de entelektüel yokmuş gibi “Ben böyle oldum çünkü benim ailem şöyle şöyleydi ve entelektüel hayatım çok güçlüydü” diye yazılar yazmaya başladılar. Burada Marksist olanlar bilsin ki Marksist entelektüeller arasında Nail Satlığan gibileri de vardır. Korkut Boratav’ın sözü daha evvel edilmişti. Dolayısıyla içiniz müsterih olabilir. Biz entelektüel bir güç olarak Marksistler hiçbir biçimde öbür kamplardan aşağı kalacak bir ekip değiliz. Türkiye’ye entelektüel kapasiteyi zaten Marksistler getirdi. Gidenler bir bölümünü götürmüş olabilir, kalanlar bize yetecektir.

Şimdi arkadaşlar bir de ben şunu söylemek istiyorum. Kapital 19. yüzyılın bir kitabı. Biliyorsunuz liberallerin en sevdiği argümandır: “Yahu, siz 19. yüzyılda kalmışsınız. 19. yüzyılın kitabı üzerinden bu dünyayı anlamaya çalışıyorsunuz. Biz şimdi 21. yüzyıdayız, falan.” Aman Marksistler hiç üzülmesinler, liberallerin bütün argümanları 18. yüzyıldan gelir. John Locke’dan gelir; David Hume’dan gelir; Adam Smith’den gelir ve en geç versiyonu da 1859’da yani Marx’tan 8 yıl önce John Suart Mill’in *Özgürlük Üzerine* başlıklı kitabıdır. Dolayısıyla bu konuyla ilgili bir sıkıntımız yok. Ama başka bir şey daha söyleyeyim size: Eğer bir çağın temel özellikleri aynı kalıyorsa, o temel özelliklerin yeniden üretilmesi farklı biçimler olsa dahi, onların yarattığı çelişkiler o çağa damgasını vuruyorsa, birisi, bir dahi gelip işçi sınıfı mücadelesinin etkisi altında, 1848 devrimlerinin yarattığı o coşku içinde bir kitap yazıp o çelişkileri erkenden keşfettiyse, elbette ki ona yaslanacağız; onun üzerinden teorimizi geliştireceğiz.

Üstelik, bu kitap tamamen “öz” ile “görünüş” arasındaki farklılıkların bir metod olarak içine yedirildiği bir kitaptır. Birinci cilt yani şu an elimizde olan cilt özü anlatır bize. Kapitalist sistemi sadece sermaye ile emeğin arasındaki, burjuvazi ile işçinin arasındaki çelişkilerin temelinde özüyle kavrar ve ondan sonra bütün öbür biçimleri rekabetin içinde öne çıkan, kârından faizine, toprak rantından hayali sermayesine bütün öbür biçimleri onun üzerine ikinci, üçüncü ciltlerde yerleştirir. Dolayısıyla değişen biçimleri ayrı bir düzeyde incelemek ve her değişen biçimin kendi analizini yapmak ve onun *Kapital*’in esas amacı olan şeye etkisini araştırmak gerekir. Ama özdeki değişmiyorsa o zaman özdekini iyi kavramak ve bugünkü dünyayı onunla anlamak gerekir. Şunu da söyleyeceğim: Aslında orada “öz”e ilişkin söylenen her şey (bunu daha evvel galiba Özgür Öztürk arkadaşımız birinci oturumda söyledi) bugün Marx’ın yazdığı döneme göre çok daha geçerlidir.

Benim konuşmam aslında bunu anlatmaya yönelikti ama bunu sadece birkaç nokta üzerinden yapabileceğim; hepsi üzerinden yapamayacağım, sonuç olarak zamanımız sınırlı. Şunu söyleyerek başlamak istiyorum ama: *Kapital* esas olarak kapitalizm üzerine bir kitap değildir. *Kapital* aslında komünist devrimin kitabıdır. “Devrim” demiyorum sadece, özellikle “komünist devrim” diyorum. Neden? Komünist devrimin gerekli ve mümkün olduğunu anlatan bir kitaptır. Hatta kaçınılmaz olduğunu anlatan bir kitaptır. Çünkü alternatifi barbarlıktır. Neden? Şundan dolayı: Bütün iktisat ekollerinden farklı olarak (ve budur Marx’ın *Kapital*’ini bir iktisat kitabı olmaktan çıkararak), bütün hepsinden farklı olarak, kapitalizmin tarihsel olarak geçici olduğunu, ama bunu söylemekle yetinmez, geçiciliğinin tohumlarını kendi içinde taşıdığını (Korkut Boratav’ın üzerinde durduğu diyalektik kavramını hatırlayın) ve bu diyalektiğin yasalar halinde formüle edilebileceğini ortaya koymuştur.

Öyleyse, *Kapital*’in, “sermayenin hareket yasaları” diye bilinen ve kitabın esas konusunu oluşturan yasaları, aslında kapitalizmin nasıl komünizmi ürettiğini ortaya koyan yasalardır. Yani sadece kapitalizmin hangi tarihsel koşullar altında mümkün olduğunu değil, hangi mekanizmalarla kendisini yeniden ürettiğini değil, aynı zamanda kendisini ortadan kaldıracak bir dizi koşulu nasıl yarattığını anlatır *Kapital*. O anlamda ve hiçbir bakımdan retorik olmayan bir biçimde “komünist devrimin kitabıdır” diyorum. Çünkü birinci cilt, okuyanlar bilirler, okumayanlar daha sonra göreceklerdir, sondan bir önceki bölümünde komünizmle biter. Tesadüf değildir. Bir bakıma *Kapital* “çağdaş toplum bir metâlar yığını olarak belirir” diyerek (çok arkadaşımız alıntısını yaptığı için tekrarlamıyorum cümleyi) Beethoven’in beşinci senfonisi gibi (dadada daatt...) birden bire girer konuya, en sert haliyle. Ve dokuzuncu senfoni gibi yeni bir dünyaya, neşeye şarkı, türkü söyleyerek biter: “Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilecektir.”

Şimdi hiçbir başka konuya giremiyorum. *Kapital*’in çok çeşitli alanları, temalarının her biri bugün nasıl 21. yüzyılda daha da fazla geçerlidir. Bunların hiçbirini anlatamıyorum. Bir tek şunu söyleyeyim, bunu unutmak mümkün değil, söylemeden geçemeyeceğim. 21.yüzyılın başında sadece biz Marksistler değil aynı zamanda burjuvazinin çok önemli düşünürleri, gazetecileri, ideologları Marx’ın haklı çıktığını yeniden teslim etmek, en azından soruyu sormak zorunda kaldılar. Ben bir karikatürü unutamıyorum. 2008 yılının Ekim ayında idi galiba. Biliyorsunuz, Britanya finans kapitalinin ve aslında dünya finans kapitalinin de en önemli dergilerinden biri *The Economist* (bu hafta Türkiye konusunda “CHP’ye oy verin” diye yazı

yazdığı için insanları çok şaşırttı; ama beni hiç şaşırtmadı arkadaşlar çünkü CHP, ABD'nin şimdiki Türkiye'deki atıdır, parantezi kapatıyorum), işte bu *The Economist* dergisi, 2008 yılının Ekim ayında, kriz patlak vermiş, Lehmann Biraderler çökmüş, kapitalizm uçurumun eşiğine gelmişken, şöyle bir karikatür yayınlıyor. Bir banker, her şeyinden besbelli, göbekli, purosunu ağzına almış, koltuğuna gömülmüş, eline bir kitap almış, “bakalım şimdi” diyor “nerede yanlış yaptık.” Kitabın adını hepimiz hayal edebiliyorsunuz tabii: *Das Kapital!*

Şimdi bu karikatürün açıkça gösterdiği gibi kriz aslında Marx'ın, öbürlerinin (Korkut Boratav'ın söylediği biçimiyle) tamamen uyum içinde gördüğü bir dünyayı nasıl bir dengesizlik dünyası olarak sunduğunu ortaya koyuyor. Bakın, kriz teorisi burjuva iktisadında yoktur denemez, ama burjuva iktisadının ana teorik okullarının hiçbiri krizi kabul etmez ve içselleştirmez. Keynes ise orada bir istisnadır. Onun bazı izleyicileri olsa bile Keynes çoktan aslında ana gövdeye katılmış ve bir bakıma tırnakları törpülenmiştir.

Benim söyleyeceğim iki nokta şuydu arkadaşlar. Birincisi, herkes sosyal Darwinizmin aslında insanlığın yasası olduğunu zaman zaman düşünüyor. Herkes “kimse bireysel çıkarından kolay kolay vazgeçmez” diyor. Herkes, “insanlar devrimler sırasında heyecanlansa da bireysel çıkarlar varken kimse toplumsal çıkarlara ya da toplumsal ideallere uzun vadede gönül vermez” diyor. İçten içe aslında devrimden sonra da toplumun bireysel çıkar dolayısıyla kendini bir bakıma aşındıracağını ve ortadan kaldıracığını düşünüyor. Burada düşünülmeyen bir tek şey var. Marx'ın *Kapital*'de gösterdiği budur. Bu çok iyi anlaşılıyor. Bu nedenle özellikle altını çizmek istiyorum. Marx'ın *Kapital*'de anlattığı öyküye göre, arkadaşlar, tarihin öyle bir aşamasına geldik ki, bireysel çıkarını izlemek isteyen, eğer büyük sermaye sahibi küçük azınlıktan değilse, toplumun geri kalan büyük çoğunluğundansa, o zaman bireysel çıkarlarını daha ileri bir biçimde kolektif ekonomide bulacaktır. Yani bireysel çıkar izlenirse aslında sosyalizm daha iyidir. Çıkarısız zaten kimse davranmaz. Materyalizm bunu gösteriyor. Hiç kimse uzun vadede çıkarının dışında davranmaz. Ama Marx göstermiştir ki, kapitalizmin üretici güçleri getirdiği yer, kolektif ekonomiyi her bir birey için daha iyi kılmaktadır. Sadece ve sadece mülksüzleştiren o büyük sermayedarlar dışında. O yüzdendir ki komünizmin maddi temelleri oluşmuştur.

Şundan dolayı: Bu yeni baskının 734. sayfasından kısacık bir alıntı yapalım. “Emek araçlarının yalnızca birlikte kullanılabilen emek araçlarına dönüşümü.” Öyle bir çağa geldik ki, ancak kolektif emek araçları bizi ileriye götürebiliyor. O yüzden kolektif ekonomi kapitalist ekonomiden daha

ileridir. O yüzden komünizmin gerekliliği ve mümkün olduğu burada ortaya çıkmaktadır.

Elbette bu bir sosyal özneye ihtiyaç gösteriyor. *Kapital*'in gösterdiği ikinci bir şey metâlaşma, proleterleşme kavramları aracılığıyla, burjuvazi ile prolateryanın nasıl bu toplumun temelini oluşturduğunu ortaya koyarak kapitalizmin aynı zamanda kendi mezar kazıcısını da ürettiğidir. Yani bu maddi üretim koşulları çerçevesinde, inişli çıkışlı bir devrimler çağı sonucunda, Türkiye'de dahi gördüğümüz aşırı derecede proleterleşmiş bir toplumun gelişmesi içinde, proletarya bir gün koşulları uygun olduğu zaman ayağa kalkacaktır.

21. yüzyılın başında komünizmin çöktüğünün söylendiği bir dönemde, önce Latin Amerika'da, mesela Bolivya'da iki kez, Arjantin'de bir kez, Ekvator'da bir kez ve şimdi Arap dünyasında devrimler yeniden gündeme gelmiştir. Sonra bu devrimlerden esinle İspanya'da, Yunanistan'da yeni katmanlar mücadelenin içine girmiştir. Bu ülkelerde henüz devrim yoktur. Ama devrimlerden esinlenme vardır. Bütün bu insanlar, demin sözünü ettiğim, büyük çoğunluğu işçi sınıfına şöyle ya da böyle değen ya da çelişik sınıf konumuna sahip olan insanlardır. Bunların hep birlikte ayağa kalkacağı günün yakın olduğunu gerçeklik bize haber veriyor. Elbette bunun için ayrıca bir parti gerekir. Onun için de Lenin'e gitmek lazım. Yani, *Kapital* bitmiş bir kitap değildir, doğru; *Kapital* ekonomi değildir; ama siyaseti, aynı zamanda Lenin'i, daha sonra başka devrimci önderleri, Trotskiy, Luxemburg ve diğerlerini üretmiştir. Yeni önderleri genç kuşaklar içinden üretecektir. Ve proletarya uluslararası alanda *Kapital*'in söylediği gibi galip gelecektir.

Sorulara cevaplar

Arkadaşlar ben bir tekzipte açılış yapacağım. Ahmet Tonak, konuşmasında Nail'i ve beni kastederek, doğal bir şekilde aynı evde olmasa da Cihangir'de oturuyoruz dedi ve Galatasaray maçlarını birlikte seyrettiğimizi söyledi. Ben Galatasaray maçlarını seyretmiyorum. Bunu tekzip etmek istedim. Bu şu demek değil: Beni Fenerbahçeli ya da Beşiktaşlıyım zannetmeyin, sadece izleyemiyorum, yoksa ben de Galatasaraylıyım.

Şimdi arkadaşlar biraz daha şaka konusu olmayan şeylere dönelim. Önce bir kere Karl Popper. Şimdi Özgür Narin dedi ki Buharin Böhm-Bawerk'in derslerine Bolşevik Partisi'nden izin almadan gitmiş. Ben biraz gençtim ve henüz partim yoktu, dolayısıyla kimseye söylemeden, bir suç

olduğunu düşünmeden Karl Popper’ın derslerine girmiştım. Yani hocamdır Karl Popper. Ama tabii düşünsel anlamda hocam değil! Onu eleştirmek daha kolay benim için, çünkü ne dediğini kendi ağzından dinledim.

Karl Popper’ın Marksizme üç eleştirisi var. Birinci eleştirisi Marx’ın geleceğimizin bilinebileceğine ilişkin bir iddası olduğu. Oysa Popper geleceği bilemeyeceğimizi düşünüyor. Bunu da üç maddelik bir argümanla anlatıyor. Kendisi felsefi anlamda idealist olduğu için, maddi süreçlerden ziyade düşünsel süreçlere önem verdiği için, bunlardan bir tanesi gelecekte ne bileceğimizi bilemeyeceğimiz. O yüzden de gelecekte ne olacağını bilemeyiz diyor. Şimdi birincisi, bu argümanda bir kere Popper’ın yanılmakta olduğu, mesela şu anda genetik konusunda yapılan çalışmalardan çok açık belli: Genomun, insan genomunun ne kadarının ne kadar sürede bilineceği biliniyor. Yani gelecekte ne bileceğimizi de kısmen biliyoruz. Nanoteknoloji konusunda mesela ne gibi bilgilerimiz olacağını biliyoruz. Ama bu önemli değil: Ben daha temel bir şey söyleyeceğim, ama ayrıntıya girmeden söyleyeceğim söyleyeceklerimi çünkü öyle bir felsefi konunun hakkını vermek için ayrıntıya girmek lazım.

Şu kadarını söyleyeyim: Adını hak eden bütün her türlü bilim, geleceği öngöremediği takdirde yanlıştır, eksiktir. Her doğru bilimsel çerçeve, teori kendi alanında geleceği görür. Eğer bu doğru olmasaydı, mesela uçaklar düşerdi, soluk alan kumaşlar yapılamazdı, biz hiçbir şekilde teknolojinin ürünlerinden yararlanamazdık. Aynı şey sosyal bilim için de sözkonusu. Marx’ın gelecek konusundaki öngörülleri büyük ölçüde doğru çıkmıştır. Ayrıntıda herkes gibi o da bazı şeylerde yanılmış olabilir. Gelecek bilinebilir; bilim doğruysa. Bu birinci nokta.

İkinci noktaya gelince, Karl Popper “bütün felsefe sistemlerinin bilimsel olabilmesi için yanlışlanabilir olması lazım” diyor. Bu aslında kendi içinden geldiği ampirik okula karşı oldukça zeki ve bir bakıma kara koyun eleştirisi. Onlar çünkü “doğrulanabilirlik” arıyorlar. Popper’a göre, “yanlışlanabilir” olması lazım. “Bazı felsefi sistemler yanlışlanamaz; öyle bir kapanmışlardır ki, ne yanlışlayabilir ne doğruluyabilirsiniz bunları. Onlar kendi kendilerini yeniden üretebilirler” diyor. Marksizmin de böyle olduğunu iddia ediyor. Tamamen yanlış. Marx’ın öngörülleri çok açıktır: Mesela, sermaye birimleri büyür zaman içinde. Başlangıçta, 19. yüzyılda küçüktü. Zaman içinde merkezileşme ve yoğunlaşma sonucunda giderek çok daha büyük sermayeler oluşur, öbürlerini yutar, bir süre sonra da dar anlamda tekel değil, Lenin’in kullandığı anlamda büyük tekeller oluşur. Yani bugünün çokuluslu şirketleri, bizim Türkiye’deki holdinglerin büyük şirketleri

ortaya çıkar. Bütün bunlar 1867’de söylenmiş, nerede 19. yüzyılın minicik sermayeleri nerede bugünkü dev sermayeler. Daha o zamandan bu gelişmeyi öngörmüş.

Bir başka örnek. Marx 1848’de belirli bir gelişim sonucu diyor ki “komünizm dünya çapında işçi sınıfının bir davasıdır ve bu temelde devrimler olacaktır.” Arkadaşlar şimdiki bırakın, 20. yüzyılın tarihine bir baksanıza doğrulanmış mı, doğrulanmamış mı? Neresi doğrulanabilir, yanlışlanabilir? Şimdi eğer yanlışlanabilir değilse, nasıl oluyor da 1989 ve 1991’de Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği’nin çöküşünün Marksizmin yanlışlaması olduğunu söyleyenler, bunu söyleyebiliyorlar? Onlara yanlışlanma gibi görünüyor demek ki. O zaman, Marksizm ilke olarak yanlışlanabilir bir sistemdir demektir bu.

Dolayısıyla bu ikinci argüman da tamamen içi boş bir argümandır. Felsefenin bir kategorisini kullanırsak, Marksizm bir totoloji değildir. Bir başka deyişle, kendi içinde kendi terimlerini içeren bir felsefi önerme değildir. Gerçek dünyaya ilişkin yanlışlanabilir önermeler içeren bir sistemdir.

Ve nihayet üçüncüsü, arkadaşlar, çok kullanılıyor, itiraf ediyorum ki anlamıyorum, belki gençler benden daha iyi anlıyordur. Şu “açık toplum” kavramı. Marx’ı, Eflatun (veya Platon) ve Hegel’le birlikte, açık toplumun düşmanı kabul ediyor. Şimdi bu “açık toplum” nedir, ben anlayabilmiş değilim. Enstitüleri var, bütün dünyada “açık toplum”lar var, ama ben anlayamadım ne olduğunu. Eğer konu bir toplumun kendi içine kapanması ise Marksizmin kendi içine kapanan toplumu savunduğunu söylemek için insanın gerçekten hayal gücü olması lazım. Çünkü programı açık: Dünya çapında (başka bir yer bilseydi onu da dahil ederdi; hani Zapatistalar’ın önderi Subcomandante Marcos gibi, galaksiler arası bir dünya da tasavvur edebilirdi o zaman), bütün dünyanın bir araya geldiği, bütün insanlığı kapsayan bir toplum isteyen bir düşünür. Neresi kapalı? İş eğer demokrasi, fikir belirtme falan filansa, yani fikirlerin yarışması, parti fikirlerinin yarışması... 20. yüzyılda yaşanan sosyalist inşa deneyimlerinin Marx’ın öngördüğü programa uygun olmadığını, ne enternasyonalizm bakımından ne de işçi demokrasisi bakımından Marksizmin programıyla aynı doğrultuda yürümediğini söylemek bence yeterli. Daha fazlası gerekmez. Bu “açık toplum” kategorisi bence büyük ölçüde fostur. Bugün kullanılması, aynen “küreselleşme” gibi, cilalı, içeriği aslında hem yanlış, hem de göz boyamaya yatkın bir kavramdır. Ama bunun dışında eğer demokrasi ise söz konusu olan, Marksizm büyük kitleler açısından bugünkünden çok daha demokratik bir toplumu amaçlamaktadır.

Şimdi, “Marksizm cinsiyet körüdür” deniyor. Arkadaşlar, rica ediyorum

rum, 19. yüzyılda John Stuart Mill haricinde, Engels'in *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* başlıklı kitabında yaptığı gibi kadınların ezilmesinin sistematik bir analizini tarihsel temelde yapan, kadınların binlerce yıldır ezilmekte olduğunu ileri süren hiçbir **erkek** düşünür yoktur (kadınlar kendileri elbette Fransız Devrimi'nden itibaren, hatta belki benim bilmediğim bir şekilde daha da eskiden itibaren modern çağda kadın sorununu gündeme getirdiler). Böyle bir düşünce sistematığıne "Marksizm cinsiyet körüdür" demek bana hakikaten anlaşılmaz geliyor. Feminist arkadaşlarım kusura bakmasın.

Eğer değer teorisinin aile biriminin içindeki kullanım değerlerini tanımayan, dolayısıyla kadının emeğini görmeyen bir teori olarak cinsiyet körü olduğu söyleniyorsa, oradaki cevabım biraz farklı. Orada derim ki, incelediği, analiz ettiği nesne o değil. Dolayısıyla, birçok başka şeyden soyutladığı gibi ondan da soyutlamış analizini. Meselâ bütün işçiler, bütün ülkelerin işçileri artık çokuluslu, ama *Kapital* çokuluslu bir işçi sınıfının dinamiklerini incelemez. Aynen onun gibi, zaman zaman kadın emeğine değinmekle birlikte kadın emeğini hak ettiği bir biçimde ele almaz, çünkü konusu o değil.

Marksizmin cinsiyet körü olduğu önermesi ile ilgili olarak şu üçüncü noktayı da söyleyeyim. Eğer bir insan (bu sefer Marx'tan bahsediyorum, Engels'ten değil) "bir toplumun gelişme derecesi, en iyi cinsler arasında kurulmuş olan ilişki ile ölçülür" dediyse, hiç olmazsa biraz duyarlı olduğunu kabul edebiliriz. Hatalar yapılmamış mıdır? Milyonlarca yapılmıştır. 20. yüzyılda komünist denen hareketin (denen diyorum dikkat edin, resmi komünist hareketten bahsediyorum çünkü) bu konudaki hatalarının, görmezliklerinin, körlüklerinin haddi hesabı yoktur. Ama deveye sormuşlar: "Neren eğri" diye? Deve de: "Nerem doğru ki" demiş. 20. yüzyıl komünizminin bütün tarihini düşünelim, ondan sonra bu alandaki performansını onun üzerinden değerlendirelim. Şimdi elbette Marksizme kadınların ezilmesi ve kurtuluşu konusunda çok daha fazla başka ekollere, en başta da feminizme kulak vermek ve kendi teorisinin içinde bunu bütünleştirmek konusunda elbette görevler düşüyor. Son 20-25 yıldır, belki yeteri kadar yapılmıyor, bu da kuşkusuz, ama kör demek doğru değil.

Duygulanımsal emek, sanayi sonrası toplum ve emek dönüşümü. Gali-ba sonuncusunu pek iyi duymadım ama böyle söylendi. Yani işçi sınıfı değişti bir ölçüde bu koşullar altında. Şimdi bakın *Cumhuriyet* gazetesi, önce ondan başlayalım. *Cumhuriyet* gazetesindeki karikatür kaynadı, ekrana biraz küçük düştü. Kitap ilavesinin içinde birkaç karede, benim kuşağımdan

biri önce giyinmeye başlıyor. En sonunda kafasına işçi baretini geçiriyor. Ayağına da birtakım botlar, yani sanayi işçilerinin ya da maden işçilerinin giydiği botlardan giyiyor. Ondan sonra gidiyor bir yere.

Sonra oğlu soruyor: “Babama ne oldu anne?” diyor. Annenin cevabı: “*Kapital*’in yeni çıkan çevirisini almaya gidiyor.” Yani bizim bu yeni bas-kıyı söylüyor.

Şimdi bu karikatürün tersi yaşanıyor bence böyle tartışmalarda. Eğer bu benim kuşağımdan beyefendi işçi sınıfını, sanayi işçi sınıfına indirge-diği için, çok uzun yıllar boyunca unuttuğu işçi sınıfının kılığına yeniden giriyorsa, mesela karikatürün konusu buysa o yanılmış, ama şimdi onun yanılığını yeniden ters taraftan üretiyoruz gibi. Arkadaşlar, sanayi sonrası toplum kavramına birazdan gelelim de. Sanayi işçisi azaldı diye proletarya azalmıyor. Neden “sanayi sonrası toplum”da *Kapital*’in işçi sınıfı ile burju-vazi arasında, daha geniş söyleyelim çünkü kamu emekçilerinin çok büyük bir bölümü dahil buna, proletarya ile burjuvazi arasında öngördüğü çeliş-kiler, gerilimler, patlamalara ve devrimlere yol açan çatışmalar birdenbire ortadan kalsın?

Mesela Ahmet Tonak’ın “hamburgerci” (hatırlarsınız şehir analizinde vardı) adını verdiği bir McDonalds’da çalışan işçiler sanayi işçilerinin ça-lıştığı koşulların benzeri Taylorist yöntemlerle çalışıyorlar. Aynen onlar gibi bütün çalışma hareketleri, emek hareketleri ölçülüyor ve ona göre hareket ediyorlar. Bütün düzen ona göre kurulmuş. Eğer bankada çalışanlar bilgi-sayarın karşısında tamamen onun kurallarına bağlı olarak ve hiç durmadan, belki hiçbir iş kolunda var olmayan bir emek yoğunluğuyla, makineye tâbi çalışıyorlarsa, yani Özgür Öztürk’ün söylediği gibi, işçi makinenin eklen-tisi haline burada da geliyorsa, işte size banka çalışanının sanayi işçisine benzemesi. Sanayi tarzı üretim hepsini kapsıyor, çünkü aslında bu makine, kapitalist ve işçi arasında bir ilişkidir. Sadece imalata ilişkin bir şey değildir.

Örnekleri çoğaltmak istemiyorum. Yeni proleter katmanlar proletarya-nın saflarını genişletmiştir ve bugün onlar sokaklara çıkıyorlar. Bakın, bize son on yıllarda hep diyorlardı ki “sermaye işçi sınıfını dağıttı, taşeron var.” Bakın Yunanistan’a, sınıf mücadelesinden başka ne oluyor orada? Sokakta polisle gösterici birbirine saldırıyor. Öbürleri de henüz biraz naif, biraz apolitik bir mücadele için her gece Sindagma Meydanı’na çıkıyorlar. Yarın ne olacağını biliyor musunuz? Kimse artık bana güvence verir mi? Benim geçmişte biraz deli gibi görüldüğüm aşamalarda “Hayır yeniden olacaktır sınıf mücadelesi” dediğim zaman, karşımdakiler muhtemelen bıyık altından gülüyorlardı. Şimdi bıyık altından gülme sırası galiba bizim tarafa geçti.

Mücadele oluyor çünkü, gözümüzün önünde.

Dolayısıyla bu tür yenilikleri ele alalım, anlamaya çalışalım ama *Kapital*'in yapısıyla karşıt olduklarını iddia etmeyelim. Bunun en bariz örneği hemşirelerin yaşlı ve hastaların bakımı için evlere gönderilmesi. Şimdi burada yaşlı ile hemşire arasında duygusal ilişki olabilir. Orada muazzam bir yıpranma olabilir vs... Ayrıntıya girmeye gerek yok. Karışan şu: O işçinin patronu o hasta ya da yaşlı insan değil, ücreti yine aynen hastanede çalışan hemşireye olduğu gibi merkezdeki, onu ücretli işçi olarak kullanan kapitalist ödüyor. İlişkiler yine orada kuruluyor. Hizmetler konusunda genel olarak ortaya çıkan bir komplikasyon şimdi duygalımsal emek diye tanımlanıyor. Hizmetlerde mal üretiminden farklı olarak hizmeti alanla veren arasında da çelişkiler olur. Aynen kapitalistle işçi arasındaki gibi. Ama kapitalistle işçi arasındaki çelişki ortadan kalkmaz.

Şimdi son bir nokta kaldı, ona da çok kısa cevap vereceğim çünkü konumuzun dışında. Arkadaşımız “acaba CHP’nin şimdiki konumu sermayeler arası rekabetten dolayı değil mi?” dedi. Benden daha fazla kim katılabilir size? Yaklaşık sekiz yıldır burjuvazinin politik iç savaşından bahseden bir siyasi yönelişten gelen birisiyim. Dolayısıyla elbette CHP ve AKP arasındaki mücadele, Türkiye’deki İslami burjuvazi ile laik-Batıcı burjuvazi arasındaki çelişkinin siyasi, parlamenter alandaki ifadesidir. Başka birçok ifadesi de var.

Şimdi bu doğru olmakla beraber bunun *The Economist*’le, aynı sırada onunla aynı şeyleri söyleyen *New York Times*’la, aynı sırada aynı şeyleri söyleyen Reuters Haber Ajansı’yla ilişkisini saptarken benim işin içine soktuğum unsur bu. O *Economist*’te yazana cevaben. Bu da şuradan geliyor. İsrail ve İran ilişkileri AKP’yi güvenilirmez kılmıştır; o yüzden de Amerika şimdi AKP’yi gelecek için kendisine güvenilir bir ortak olarak görmediği için rotayı CHP’ye çevirmiştir dedim. Yanlış mı doğru mu, gelecekte göreceğiz.

Sevgili arkadaşımızın “acaba faşizme değil de daha da büyük olarak burjavaziye karşı olduğu için mi böyle?” dediği nokta var. Analiz somut dünyanın analizinden hareket ediyor. Yani öyle görmek istediğim için değil. Ama mücadelemiz buraya doğru yürümeli. Burjuvazisiz bir Türkiye, ama sadece Türkiye değil, burjuvazisiz bir dünya yaratmalıyız.

Teşekkürler.